

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ
ВИКЛАДАННЯ**

**ІНТЕГРАЦІЯ БОЙКІВ У РАДЯНСЬКУ СИСТЕМУ НА ПРИКЛАДІ
ХЕРСОНЩИНИ 1950-Х РР. ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ ЯК
ОБ'ЄКТІВ ВИВЧЕННЯ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ
УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка 2 курсу 13- 231Мз
групи

Спеціальності 014 Середня освіта
(історія)

Романюк Катерина Андріївна

Керівник: Лариса ЦИБУЛЕНКО, к.і.н.,
доцентка

Рецензент: Ольга ГЕРІНБУРГ, канд.
пед. наук, доцент

Херсон 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Історіографія, джерела та методологія дослідження	
1.1. Історіографія та стан наукової розробки проблеми.....	8
1.2. Джерела та методологія дослідження	11
РОЗДІЛ 2. Суспільно-політичні, соціально-економічні та культурні особливості життя бойків до переселення на Херсонщину	
2.1. Особливості суспільно-політичного життя бойків на Західній Бойківщині напередодні переселення.....	17
2.2. Соціально-економічний та культурний уклад бойківського життя до 1951 року.....	20
РОЗДІЛ 3. Адаптація бойківської етнічної групи на Херсонщині в контексті функціонування радянської тоталітарної системи	
3.1. Особливості функціонування радянського тоталітарного режиму в середині ХХ століття	25
3.2. Адаптація бойків на Херсонщині після переселення	28
РОЗДІЛ 4. Бойки як об’єкт вивчення регіональної історії у школах	
4.1. Місце бойків в історії краю.....	36
4.2. Розробка уроку «Бойки на Херсонщині».....	37
ВИСНОВКИ	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	48

ДОДАТКИ	58
Додаток А. Площини ментальності.....	58
Додаток Б. Бойківська ментальність до переселення.....	59
Додаток В. Ментальність homo sovieticus.....	60
Додаток Г. Відсоток великої приватної власності до загальної площі повітів Другої Речі Посполитої в 1925 році.....	61
Додаток І. Ігрова схема zero-sum game у досліджуваній галузі.....	62
Додаток Д. Кодекс академічної доброчесності здобувача освіти ХДУ.....	63

ВСТУП

Актуальність наукового дослідження обумовлена рядом проблем в теоретичній та практичній площині. Питання, пов'язані з однією з останніх депортацій українців з теренів Польщі, знаходяться на маргінесі історичної науки. Досліджуючи здебільшого геополітичні сторони проблеми, історики не приділяють достатньої уваги соціально-культурним наслідкам, які витікають з процесу переселення. Таким чином, такі базові аспекти, як ментальні перетворення залишаються малодослідженими, що в свою чергу не сприяє відтворенню історичної справедливості, а формує хибні уявлення щодо різних аспектів переселення бойків на Херсонщину і складних реалій їх інтеграції та взаємодії з радянською владою. Практичний аспект значення даної розвідки інспіровано насамперед потребою у врахуванні історичного досвіду інтеграції переселенців в ході депортаційної політики

Радянського Союзу, аналізі помилок, який допоможе уникнути небажаних експериментів в сучасності.

Метою роботи є дослідження процесу інтеграції бойків в радянську систему на Херсонщині після переселення 1951 р., а також аналіз можливості використання досвіду адаптації етнічної групи для вивчення регіональної історії, в контексті викладання шкільного курсу історії України.

Реалізація мети потребує вирішення наступних **дослідницьких завдань**:

- класифікувати історіографію та виявити актуальний стан наукової розробки теми;
- визначити джерела та методологічний базис дослідження;
- проаналізувати особливості суспільно-політичного життя бойків в Західній Бойківщині напередодні переселення;
- дослідити соціально-економічний та культурний уклад бойківського життя до 1951 року;
- виділити особливості функціонування радянського тоталітарного режиму в середині ХХ ст. та характерні риси людини нового зразка;
- розкрити особливості адаптації бойків на Херсонщині після переселення;
- розглянути місце бойків в історії Херсонського краю;
- розробити план-конспект уроку «Бойки на Херсонщині», для подальшого використання його в рамках шкільного курсу історії України.

Об'єктом вивчення є бойківська етнічна група перед та після переселення на Херсонщину у 1951 році.

Предметом дослідження виступає процес інтеграції та трансформації бойків на Херсонщині в ході політики радянізації в середині ХХ століття.

Хронологічні рамки охоплюють період з кінця 40-х років (коли бойки вперше зіштовхуються з радянською владою та першою радянізацією в Польщі) до кінця 1950-х рр. (якими обмежується перший і найважливіший етап адаптації бойків-переселенців на Херсонщині під час якого відбувається повна інтеграція в радянську систему).

Географічні межі дослідження охоплюють територію Херсонської області 1951-1959 рр., а також територію так званої Західної Бойківщини (високі та середні Бескиди) середини ХХ ст. Всі назви населених пунктів та адміністративно-територіальних структур відповідають своїм назвам окресленої хронології.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше проводиться дослідження, присвячене аналізу політики радянізації крізь призму інтеграції бойків-переселенців на Херсонщині в середині ХХ ст. До наукового обігу введено ряд архівних (вітчизняних та польських) та усних джерел.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів полягає у систематизації й узагальненні автором матеріалу, збагаченні знань про елементи інтеграції бойків на Херсонщині в середині ХХ ст. Матеріали роботи та зроблені на їхній основі висновки стануть у пригоді при написанні курсових та дипломних робіт з означеної тематики, підготовці до семінарських і практичних занять з курсів новітньої історії України, новітньої історії Росії, етнології України, а також у проведенні уроків з історії Херсонщини в рамках викладання шкільного курсу історії України.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати роботи виголошувалися автором на: Всеукраїнській науково-практичній студентській конференції до 80-річчя заснування Інституту філології та соціальних комунікацій Бердянського державного педагогічного університету (м. Бердянськ, 14–15 квітня 2016 р.); XII і

XIII Всеукраїнських наукових конференціях молодих істориків «Проблеми регіональної історії України» (м. Херсон, 5 травня 2016 р.; м. Херсон 19 жовтня 2017 р.); Підсумковій конференції Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт «Український визвольний рух 1920-1950-х рр.», де робота посіла III місце (м. Київ, 18 листопада 2017 р.); Підсумковій науково-практичній конференції Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт із спеціальності «Історія та археологія», що проходила у Центральноукраїнському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка (м. Кропивницький, 11-12 квітня 2018 р.), де робота була нагороджена дипломом I ступеня; Всеукраїнській студентській науковій конференції «Тоталітарні ідеології і режими у XX столітті» (м. Львів, 27-28 квітня 2018 р.), міжнародній науково-практичній конференції «Суспільно-історична та політико-правова оцінка тотального виселення українців з етнічних земель Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Підляшшя, Любачівщини, Західної Бойківщини у 1944-1951 р.» (м. Львів, 7 вересня 2018 р.). Усього опубліковано 4 роботи.

Публікації. За темою роботи опубліковано 4 статті:

1. Романюк К.А. Особливості вживання бойківської говірки на Херсонщині в середині XX ст. *Українська мова на порубіжжі XX – XXI сторіччя: мовознавчий та лінгводидактичний аспекти* : матеріали Всеукраїнської заочної науково-практичної студентської конференції до 80-річчя заснування Інституту філології та соціальних комунікацій Бердянського державного педагогічного університету (м. Бердянськ, 14–15 квітня 2016 р.) : збірник тез, Бердянськ, 2016. С.65-67.
2. Романюк К.А. Переселення бойків на Херсонщину в 1951 р. : передумови, причини та наслідки. *Проблеми регіональної історії України*: матеріали XII Всеукраїнської наукової конференції молодих істориків (м. Херсон, 5 травня 2016 р.), Херсон, 2016. С.15-18

3. Романюк К.А. Пропагандно-агітаційна робота влади у проведенні політики переселення (на прикладі депортації бойків на Херсонщину в 1950-х роках). *Проблеми регіональної історії України* : матеріали XIII Всеукраїнської наукової конференції молодих істориків (м. Херсон, 19 жовтня 2017 р.), Херсон, 2017. С. 25-29.
4. Цибуленко Л., Романюк К. Zero-sum game: бойко vs homo sovieticus (спроби збереження самобутності переселенців на Херсонщині в умовах тотальної радянської в середині ХХ ст.). *Суспільно-історична та політико-правова оцінка тотального виселення українців з етнічних земель Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Підляшшя, Любачівщини, Західної Бойківщини у 1944-1951 р.:* міжнародна науково-практична конференція (м. Львів, 7 вересня 2018 р.), Львів, 2018. С. 296-304

Структура роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів (8 підрозділів), висновків, списку використаних джерел та літератури (79 найменувань), 6 додатків. Загальний обсяг роботи становить 63 сторінки, з них 47 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДОЛОГІЯ

ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія та стан наукової розробки проблеми

Всі праці, які мають вагу у дослідженні, умовно можна поділити на 3 категорії: теоретично-методологічні праці, етнографічні роботи та загальні дослідження про депортації і безпосередньо проблему переселення бойків. Вагомий пласт літератури становлять загальнотеоретичні праці, вивчення яких дозволяє глибше зрозуміти саме історичне тло та урахувати хронологічні, географічні та психологічні особливості процесів переселення та адаптації бойків на Херсонщині.

Для широкого розуміння поняття «тоталітаризму», важливим є урахування досвіду його дослідження в історичній динаміці. Наприклад, завдяки тепер вже класичним працям Карла Поппера [56-57], Карла Фрідріха та Збігнева Бжезінського [39], теорія тоталітаризму досягає кристалізації, а подальший розвиток набуває у роботах Еміліо Джентіле [40], Джорджа Мосса [52], Умберто Еко [61] та ін. Запропоновані праці в цілому дозволяють досягнути природу тоталітарної влади та збагнути її адаптативність, в залежності від часу та потреб.

Вітчизняна наука значно відстає у кількості проведених досліджень у напрямку вивчення тоталітаризму, проте незважаючи на це можна виділити ряд корисних методологічних праць. Серед українських науковців, які у ключі західної методології підійшли до вивчення феномену тоталітаризму та його проявів в українській історії, треба відзначити Пехник А.В. [71], Вонсовича С.Г. [69], Чабанну М.В. [74], Томахів В.Я. [72]. Безперечним здобутком цих авторів є імплементація світових ідей в український науковий простір.

Радянська влада, протягом всього існування, користувалася пропагандою як своєрідним інструментарієм задля досягнення своїх цілей, а депортаційна політика не була виключенням. Для розуміння характеру пропаганди, її методів, напрямків та форм важливим є ряд праць. В першу чергу увагу привертає «Енциклопедія пропаганди: від 1500 р. до сьогодні» Ніколаса Д.[41]. У книзі за алфавітним показником систематизовані поняття, держави, діячі, котрі так чи інакше мали вплив на розвиток пропаганди. Не менш вагомою роботою є «Епоха пропаганди: механізми переконання, повсякденне використання та зловживання» Е. Аронсона [45]. Автор показує яким чином пропаганда впливає на свідомість мас, пояснює 4 стратегії впливу та в цілому комплексно розглядає цей феномен.

Ментальні зміни бойків проаналізовано в контексті теорії ментальності та соціокультурної адаптації. Вагомий внесок у цій царині зробили М. Попович [55], О. Захарова [62], Т. Тернер [79] та ін. Комплексність наведених праць свідчить про високий рівень розробки теорії ментальності, а засади, які постулюють праці, дозволяють виокремити механізми зміни менталітету.

Бойківська етнічна група залишається однією з малодосліджених у сучасній історичній науці. Цей факт пов'язується перш за все з тим, що зараз бойків у чистому вигляді майже не знайти, адже численні депортації ХХ ст. призвели до зникнення їх осередку культури і традицій. Однак завдяки працям таких українських істориків як Ф. Вовк [47], В. Горленко [48], Н. Кляшторна [50], а також польських Р. Рейнфуса [44], Б. Гальчака [76], маємо змогу достовірно інтерпретувати особливості бойківської говірки, традицій, рис характеру і інших важливих етнографічних рис. Цей матеріал відіграє особливо важливу роль в ході дослідження, адже дозволяє прослідкувати процес зміни ментальності бойків на Херсонщині після переселення у компаративному огляді з ситуацією «до».

Попри тенденцію на дослідження злочинів комуністичної влади в останні роки, зокрема і підвищений інтерес до депортаційної політики, дослідження проблеми зміни кордонів між СРСР та Польщею в 1951 році, що супроводжувалася тотальним виселенням бойків на Південь та Схід СРСР, все ще не стоїть на порядку денному українських істориків. Відтак усю наявну в доступі літературу об'єднують кілька негативних тенденцій. По-перше, дослідженням процесу переселення та адаптації бойків займаються переважно історики-аматори. По-друге, наразі немає жодної праці, котра комплексно розглядала б депортаційну політику СРСР, інтегруючи туди і переселення бойків. По-третє, аспект адаптації бойків, а відтак і трансформації ментальності у всіх наявних роботах

майже не піднімається, основна увага приділяється ходу переселення та його наслідкам. Поруч із тим, переселення 1951 р. – це складова частина депортаційної політики, відпрацьованої роками. Для того аби визначити місце бойківського переселення у цій системі і зрозуміти його відмінності та збагнути значення, до дослідження було вирішено додати загальну літературу з депортацій СРСР різних періодів.

Тема виселення українців час від часу спливає при розгляді проблем польсько-українського конфлікту. Усіх польських дослідників даної тематики умовно можна поділити на тих, хто упереджено шукає винних та тих, хто більш-менш виважено підходить до проблеми післявоєнних депортацій, намагаючись урахувати усі об'єктивні фактори та історичну кон'юнктуру. До перших слід віднести праці Г. Мотики [53], Л. Попека [42], Е. Пруса [43] та інших. До других належать Я. Куронь [51], Р. Дрозд та Б. Гальчак [49] тощо.

Важливим у розумінні самої політики, котра проводилася з боку СРСР стали вітчизняні дисертаційні роботи Й. Е. Надольського [70] та І.Є. Цепенди [73], котрі дозволяють побачити особливості етнополітичних відносин досліджуваного періоду. Депортаційну політику СРСР як явище розглядають також і В. Сергійчук [58] та О. Буцько [46].

Історією депортацій бойків серед вітчизняних істориків займалися переважно ті, котрих в тій чи іншій мірі торкнулася ця проблема. На особливу увагу заслуговують дослідження Н. Кляшторної [50], та Я. Теплового [60]. Їх роботи дають системне уявлення щодо питань самого переселення, хоча і недостатньо розкривають аспект адаптації, що позбавляє ці роботи комплексності. Цікавими є ряд статей українських істориків Д. Петречко [64], Р. Попп [65], Ю. Сороки [67], О. Юристовського [68] та Т. Пронь [66], в яких підіймаються питання

політичних аспектів переселення. Ці роботи є корисними з токи зору розуміння загального контексту депортаційної політики СРСР.

Те, що робіт з переселення бойків дуже мало і вони достатнім чином не інтегровані в загальний ширший контекст, з одного боку створює певний брак фактологічної інформації, але з іншої дає поле для наукової роботи.

1.2. Джерельна база та методологія дослідження

Джерела роботи диференціюються на: *писемні* – опубліковані та неопубліковані (архівні) та *усні джерела*: інтерв'ю (видані чи взяті особисто автором у переселенців з с. Дудчани Нововоронцовського району Херсонської області).

Серед писемних джерел – 24 неопубліковані архівні справи та 3 опубліковані документи з історії радянсько-польських відносин. Архівні справи виявлені у Державному архіві Херсонської області (ДАХО) [1-14], у Центральному державному архіві громадських об'єднань [15-16], Державному архіві в м. Жешув (Archiwum Państwowe w Rzeszowie) [17-23] та Державному архіві м. Пшемишль (Archiwum Państwowe w Przemyślu) [24].

Для зручнішого аналізу, можна поділити умовно документи на ті, котрі видавали до переселення – план підготовки будівництва, пропагандна робота, списки переселенців тощо, та ті, що були видані вже після переселення. Переважно в них розкриваються питання поганих темпів будівництва, залучення переселенців до колгоспної роботи, постанови про компенсацію державного майна. Цікавими були деякі знахідки в польських архівах, в яких вівся облік людей, що вступили до КП Польщі в кожному з районів, де мешкали бойки до переселення. Ці дані дозволили виявити реальну картину «популярності» радянської влади про яку кричали пропагандисти.

Існує і ряд проблем з архівними відомостями. Наприклад, частина документів присвячена компенсаціям за залишене в Дрогобицькій області майно. Суто по документах бачимо, що майно було оцінене, а виплати здійснені. Однак самі ж переселенці додатково пояснюють, що існує велика різниця між тим, як його оцінили і яким воно було насправді. Такий нюанс демонструє те, що до архівних документів треба ставитися обережно, не сприймаючи усю написану задекларовану інформацію як апріорі достовірну, а до роботи додатково залучати комплекс інших джерел.

Опубліковані писемні джерела – Договір між СРСР і Польською Республікою про обмін ділянками державних територій від 15 лютого 1951 р. [26], Протокол до Договору між СРСР і Польською Республікою від 15 лютого 1951 р. про обмін ділянками державних територій [27], Акт про передачу нерухомого майна на ділянці державної території СРСР, що відійшла до Польщі [25] становлять нормативно-правову базу переселення, яка допомогла в ході дослідження опиратися на вихідні засади самого процесу, досліджувати і простежувати реакції населення та результат.

Усні джерела – невід’ємна складова дослідження, адже вони містять унікальну інформацію про те, яким чином реально відбувалися ті чи інших події, задекларовані в документах. Усні джерела в свою чергу також диференціюються на неопубліковані (зібрані автором) та опубліковані. Неопубліковані усні джерела [28-33] були здобуті шляхом інтерв’ювання переселенців. Територіально інтерв’ю охопили 4 села Херсонської області, куди було здійснено переселення: Дудчани, Золота Балка, Гаврилівка, Зміївка.

Опубліковані [34-38] – містяться в книзі Н. Кляшторної [50]. Метою книги було висвітлення переселення очима самих бойків. Книга має велику цінність, адже у ній впорядковані інтерв’ю з сотнями

переселенців, які надавали свідчення стосовно різних життів до переселення та після.

Методологічну основу роботи становлять: концепція тоталітаризму, теорія «масового суспільства», теорія ментальності, теорії соціальної ідентичності й адаптації, теорія ігор, а також авторська схема аналізу структури свідомості.

Перші теорії використані автором як базові для пояснення сутності детермінації депортаційної та асиміляторської політики радянської держави у післявоєнну добу (для погляду на проблему «згори»).

Концепція тоталітаризму сформувалася у 1940-1950-х рр. Радянський союз у 1950-х рр. продовжував лишатися тоталітарною державою, оскільки послаблення чи навіть зникнення окремих елементів у загальній структурі тоталітарного режиму під впливом тенденції відносної детоталітаризації (якою і була «Відлига»), ще не є достатньою підставою щоб вважати режим не тоталітарним [59, с. 205]. Навпаки після остаточної кристалізації тоталітаризму зв'являються та активно використовуються у будівництві комуністичної держави нові елементи тоталітарної політики (зокрема, депортації).

Теорія «масового суспільства» є «дочірньою» та доповнюючою концепцією тоталітаризму. Вона розглядає радянське суспільство як «масове» з притаманними йому патерналізмом, колективізмом, уніфікацією, некритичністю, конформізмом, потребою у зовнішньому контролі над атомізованими індивідами, та як необхідну умову становлення і забезпечення функціонування тоталітаризму.

Водночас розвідка являє собою ніщо інше як приклад соціальної історії, яка займається вивченням конкретних соціальних груп населення (розгляд питання «знизу»). В роботу інтегрована теорія ментальності, під якою варто розуміти сукупність соціально-психологічних настанов, автоматизмів та навичок свідомості, які формують способи бачення

світу та уявлення людей, що належать до тієї чи іншої культурної спільноти. Теорія соціальної ідентичності й адаптації дозволяє проаналізувати динаміку на ступінь асиміляції бойків у радянській Україні у зрізі життєвого циклу людини (соціологічно за різницю у поколіннях береться термін 25 років) [77].

Часто колишні звички, ментальність депортованих були абсолютно протилежними задекларованим в СРСР цінностям «радянської людини». В такому випадку керівництво країни спрямовувало всі сили для того, аби опір радянзації був мінімальним, а потрібні «перевтілення» сталися з переселенцями в найкоротший термін. Самі ж депортовані всіляко намагалися цій радянзації протистояти. В такому випадку конфлікт інтересів породжував своєрідну гру з системою, де перемога могла дістатися лише одному. Згідно класичної теорії ігор, розробленою американськими вченими Дж. Нейманом та О. Моргенштерном, антагоністична гра з нульовою сумою виникає в момент, коли програш одного автоматично означає виграш іншого, що характерне для ситуацій коли інтереси та кінцеві цілі сторін не можуть жодним чином взаємодіяти [78]. Пропонована розвідка наочно демонструє приклад zero-sum game у контексті боротьби між владою та переселенцями за ідентифікацію. Переможцем цієї «гри» міг стати тільки один, адже гібридна модель «радянського бойка» не вписалася би в тогочасні реалії. Відтак дослідження пропонує свіжий погляд на акультураційний процес бойків-переселенців на Херсонщині середини ХХ ст., покликаний показати складність адаптації, яка полягала в боротьбі традиційних цінностей бойків з типовими радянськими: індивідуалізму з колективізмом, релігійності з атеїзмом, нонконформізму з конформізмом тощо.

З паралельним використанням цих теорій застосовано авторську схему аналізу структури свідомості, яка виступає в якості аналітичного

інструментарію для визначення зумовленості трансформації рис ментальності бойків як конкретної історичної соціальної групи у ході її остаточної радянізації на Півдні України. Дана схема пропонує розгляд ментальності у трьох ієрархічних площинах: «Я-Я» (взаємодія людини з самою собою), «Я-СУСПІЛЬСТВО» (з суспільством), «Я-СВІТ» (зі світом) (див. дод. А).

Початковий рівень – «Я-Я» відповідає за самоідентифікацію, тобто уявлення людини про себе як про окремого суб'єкта суспільних, духовних, етнічних та інших відносин. На цьому рівні ментальність людини тісно пов'язана з його рефлексією і реалізується незалежно від різних життєвих обставин. Іншими словами, головною детермінантою на цьому рівні виступає уявлення людини про саму себе.

Наступний рівень ідентифікації – «Я-СУСПІЛЬСТВО» є складнішим, адже на ньому знаходяться якості людини, які вона проявляє на площині відносин з різними групами людей в соціумі. При цьому сам індивід може бути як членом якоїсь групи, так і знаходитися поза нею, але в будь-якому разі ці ментальні якості у комунікації з іншими так чи інакше проявляються. Більше того, саме ці характеристики зазвичай є етноутворюючими, адже проявляючись у суспільній взаємодії, вони стають спільним, об'єднуючим фактором кількох груп, народжуючи відповідно нову ментальність. Поряд із тим цей рівень є перехідною ланкою від усвідомлення людиною самої себе і розумінням свого місця в світі, саме за рахунок проміжного усвідомлення себе частиною суспільства або суспільної групи.

Найвища сфера – «Я-СВІТ» охоплює такі важливі категорії ментальності, як уявлення про світ і своє місце у ньому. На цьому рівні людина, пройшовши відповідно самоідентифікацію і визначивши приналежність до суспільної групи, разом з нею відчуває себе частиною чогось більш глобального. Слово «світ» у цій формулі має більш

символічне абстрактне значення. На практиці ж мова йде про відчуття себе частиною, наприклад, держави або наддержавного утворення, відповідно реалізуючи ті якості, які притаманні спільноті у поведінці на рівні взаємодії між нею і «світом».

Дана схема аналізу структури свідомості є доволі гнучкою теоретичною конструкцією, яка дозволяє проаналізувати конкретні політичні заходи радянської влади, спрямовані на ментальну радянізацію переселенців.

Таким чином, завдяки аналізу загальних праць, присвячених більш раннім хвилям депортації можна встановити місце акції 1951 року в історичному процесі, прослідкувати загальні прогалини і зацентрувати увагу дослідження аби спробувати їх заповнити. Підібраний масив документів і матеріалів в цілому створює достовірну та об'єктивну джерельну базу дослідження. Запропонований підхід, поєднання різних теорій та концепцій є, в свою чергу доцільним, оскільки він надає роботі методологічної комплексності та теоретичної цілісності, розглядаючи проблему під різними ракурсами.

РОЗДІЛ 2

Суспільно-політичні, соціально-економічні та культурні особливості життя бойків до переселення на Херсонщину

2.1. Особливості суспільно-політичного життя бойків на Західній Бойківщині напередодні переселення

Бойківська етнічна група довгий час проживала по обидні сторони Українських Карпат. Історично склалося так, що ці території в різний час належали різним державам: Польщі, Австро-Угорщині, Словаччині,

Радянському Союзу та врешті – Україні. Оскільки тема дослідження обмежується географічно лише Західною Бойківщиною (детерміновано умовою про обмін ділянками державних територій), ми досліджуватимемо лише ту частину етнічної групи, яку безпосередньо було охоплено переселенням 1951 року [26]. Територію Західної Бойківщини обмежимо Високими та Середніми Besкидами.

Говорячи про те, які риси були характерні для суспільно-політичного, економічного та культурного життя бойків до переселення, слід зауважити важливий нюанс. Лише за 30 років до переселення, територія Бойківщини була охоплена різними політичними режимами: санаційний режим Пілсудського, радянська окупація, німецька окупація, польський комуністичний уряд (PRL), які обумовлювали різні особливості розвитку регіону (як економічно, так і політично). З огляду на це, трансформувалася побут бойків, їхній соціальний статус і, в тій чи іншій мірі, видозмінювався їх традиційний уклад життя.

Перша світова війна стала виходом із лещат бездержавності для поляків. У відродженій Польській державі загалом налічувалося близько п'яти мільйонів українців. Вони становили 16% усіх громадян країни, а в деяких регіонах переважну більшість [49, с.114]. За таких обставин українське питання стало однією з найважливіших проблем, з якими довелося радити собі відродженій Польській державі. Польща поступово проводила мовну, культурну, релігійну, економічну і соціальну дискримінацію українців та намагалася якнайшвидше інтегрувати українські землі до складу унітарної польської держави. Одним із найнебезпечніших і вибухових заходів, які здійснив польський уряд стосовно Західної України в 1920-1930-х рр., стало масове заселення польськими селянами і без того перенаселених українських воєводств. Частина новоприбулих поселенців становили польські селяни, яким держава на пільгових умовах продавала раніше

націоналізовані поміщицькі землі, а частину – ветерани польської армії та національно-визвольної боротьби поляків, яких навмисно селили вздовж кордону між УСРР та Польщею, щоб розірвати суцільну етнографічну смугу української осілості [74]. Самі ж переселенці погано пам'ятають ті часи, бо переважно були в дуже малому віці. Однак, зі свідчень Ю.Крохмаль: «Мою сім'ю як раз переселили туди в тридцятих. Ми самі поляками були, то я вже потім тут за бойка заміж вийшла, а потім і в Херсон з ними поїхала. Приїхали ми, бо батьку багато землі обіцяли. І не обдурили, не то що ті совєти в 51-му. З українцями нормально жили. Спочатку вони нас не сильно любили, а вже за 20-30 років жили дружно. В політику ми не лізли, кажу як є, але ні нас, ні бойків ніхто не обмежував у правах сильно тоді» [28], бачимо, що хоча в цілому кон'юнктура була несприятливою, та конкретно на повсякденності переселених поляків та бойків, політичний режим Пiлсудського погано не позначився.

Як відомо, 17 вересня 1939 р. СРСР здійснив агресію проти Польщі, з якою мав договір про ненапад, порушивши низку міжнародних правових актів. На окупованих радянською владою територіях одразу почалася активна радянiзація, що де-факто означало цілковиту ліквідацію польських державних інституцій, громадських організацій і знищення політичних і економічних еліт. Разом з тим масово почалися переслідування антирадянських настроїв. Бойки згадують про той час, що «про Сталіна тоді мало хто знав, якісь там новини доходили, але то поверхово. Але з перших днів стало зрозуміло що можна казати, а що точно ні. Про совєтів розмовляли тільки зі своїми, тільки тихо, бо вже тоді зрозуміли, що чекає якесь нове життя» [36].

Головні зміни в суспільно-політичному житті бойків за першої радянської окупації торкнулися в першу чергу всеосяжної пропаганди та

переслідування за принципом «інакомислення». Першочерговим завданням нової влади не був тотальний терор, пріоритетним напрямком все ж були економічні зміни, що мали б створити своєрідний ідеологічний та структурний базис для подальших політичних метаморфоз. Та за цей короткий період з 1939 по 1941 рр. радянська влада не встигла повністю змінити старий світ на новий – радянізований.

За часів німецької окупації бойківські села, як і більшість інших польських сіл, перетворювалися на своєрідні закриті території, які пересікати дозволялося лише за дозволом. Кожний мешканець села мав особистий документ з фото, підготовлений німцями, як згадують самі бойки. Нерідко бойків забирали на роботи до Німеччини [34].

Найбільші зміни бойки однак пов'язують з періодом радянського «визволення» і встановленням нового комуністичного уряду в Польщі. В 1944 році частина Західної Бойківщини увійшла до складу СРСР. І якщо до 1946 року ми можемо говорити про шанси польського національного уряду на перемогу, то від 1947 року влада в Польщі остаточно переходить до комуністичних сил, а на всій території запроваджується радянська політична система, з усіма характерними їй елементами, такими як: репресії, пропаганда, монополія на ЗМІ, економіку, збройні сили тощо.

Польські архівні справи засвідчують, що вже від 1948 року починається перепис членів польської комуністичної партії [19-20], в районах, звідки потім було переселено бойків. Бажаючих вступати до лав компартії, особливо після першої радянізації та тотального терору після «визволення», було мало. Комунізм, навіть в польському вигляді, мало подобався як полякам, так і українцям. І хоч до бойків це має непрямий стосунок, адже вони мешкали переважно в селах, та однак це яскраво демонструє загальне ставлення до всього комуністичного на Бойківщині.

Загалом, варто підкреслити, що бойки через своє віддалене розташування від «політичного центру», а також через постійні зміни режимів, майже не зазнали суттєвих змін в суспільно-політичному укладі життя. Більшість змін все ж торкнулися соціально-економічної сфери та культури. Однак, для подальших трансформацій слід все ж зауважити, що до 1951 року бойки майже не були радянізовані, а будь-які радянські моделі сприймалися етнічною групою як ворожі.

2.2. Соціально-економічний та культурний уклад бойківського життя до 1951 року.

Традиційно бойки займалися скотарством, лісовим та сільським господарством, що обумовлювалося характером територій їх постійного проживання. Одним із характерних особливостей бойківської етнічної групи є її методи обробки землі. Бойки надавали перевагу виораному полю, особливо в умовах малородючих ґрунтів, нерідко зустрічалися і архаїчні варіації спалення полів після врожаю. У тваринництві переважала велика рогата худоба, зокрема воли [48, с.334].

Бойківська етнічна група активно займалася лісорубством. Деревину в подальшому оброблювали та виготовляли з неї як звичайні предмети побуту, так і використовували для будівництва. До речі, саме на ці розвинуті вміння бойків робила ставку радянська влада після оголошення про переселення, адже матеріал для будівництва житла на Херсонщині був використаний саме з території Бойківщини, які переселенці попередньо мали відправляти на територію УРСР.

Швидка зміна режимів Польщі в ХХ столітті, безумовно відбивалася на бойках. Починаючи від конституції 1921 року, горяни постійно адаптовувалися під нові економічні реформи та соціальну політику. Наприклад, з остаточним утвердженням нової післявоєнної економічної політики, бойки користувалися прописаними правами на

недоторканність приватної власності, правом до свободи віросповідання, браком цензури тощо. Як відмічають самі переселенці: «Ото часи були файні. Кожен працював в своє задоволення. Як поначитуюсь тих історій, що ущемляли нас. Ніхто так не «щемив», як ті совети вже після переселення. Кожен мав де працювати і з того мав собі прибуток. Так мені батько розказував. Така економіка була [29]», польська післявоєнна влада не обмежувала економічний розвиток горян. Статистичні дані також вказують на те, що велика приватна власність була добре розвинута на Західній Бойківщині. Так, згідно даних, в 1925 році на території розселення бойків налічувалося близько 25-30% великих приватних господарств, що є досить високим показником (див. дод. Г).

Однак, вже в 1935 році, після смерті Пілсудського, на фоні загальносвітової економічної кризи, в державі починається запровадження політики т.зв. інтервенціоналізму, який тривав аж до радянської окупації 1939 року. В польському варіанті інтвенціоналізм був запроваджений у вигляді створення центрального індустріального регіону, який мав охопити 44 повіти та сприяти підвищенню рівня економічного розвитку країни [59, с.214-215]. Усього за кілька років польському керівництву вдалося зорганізувати велику кількість промислових організацій на території всієї країни. На Бойківщині також були створені заклади видобувної, металургійної та зброєнної промисловості. За допомогою інтервенціоналізму створювалися додаткові робочі місця, оптимізувалося сільськогосподарське виробництво тощо. Однак ця політика не була доведена до кінця, через початок воєнних дій.

Як уже підкреслювалося вище, з приходом радянської влади, були спроби першої радянської приєднаних територій. Радянська мала відбуватися у формі створення колгоспів, розкуркуленні і поступової ліквідації приватної власності. На практиці ж, в селах особливо повільно

відбувався перехід до комуністичної моделі економіки. В 1940 році було розпочато фронтальну колективізацію, але села на Бойківщині колективізовані не були [75]. Тож, по факту бойків охопила лише широка хвиля пропаганди і страху, особливо пов'язана зі знищенням релігійних святинь, але економічно бойки залишилися незалежними від держави, зберігаючи свої приватні господарства.

В період Другої світової війни соціально-економічне життя бойків не сильно відрізнялося від загальних тенденцій: відбувалася зміна одних окупантів іншими, роз'єднувалися сім'ї, руйнувалися підприємства, була бідність і експлуатація.

Після закінчення війни відбулося друге встановлення радянського контролю над територіями Західної Бойківщини. Цього разу, починаючи від загального декрету комінформу про колективізацію, у всіх комуністичних країнах 1948 року польські комуністи запроваджують нову економічну систему. Однак, важливо підкреслити те, що не зважаючи на терор, репресії та пропаганду в справі колективізації, до 1951 року на території всієї країни повстало лише 2200 об'єднаних господарств, котрі в сумі займали лише 0,8 % усіх земель і налічували 23 000 осіб [49, с.102]. Самі ж бойки відмічають, що в колгоспи йшли добровільно ті, хто взагалі не мав землі. Інші ж продовжували вести власне господарства, або мали приватну власність і працювали одночасно в колгоспах. Здебільшого бойки відмічають, що віддавати майно ніхто не хотів і не збирався [35].

Культура бойків, яка безпосередньо мала прямий вплив на формування ментальності і вдачі бойків, протягом ХХ століття майже не зазнала трансформацій. Традиції і звичаї Бойківщини пов'язані з життям народу – народженням, весіллям, смертю, найвизначнішими святами тощо. Бойки славилися своєю релігійністю та сильним шануванням усіх традицій, пов'язаних з греко-католицизмом. Одяг

бойків характеризувався зручністю, простотою, але одночасно і характерним орнаментом і оздобленням. Одяг шили з домотканого полотна, вовняного сукна й овечого хутра.

Загалом же, говорячи про риси ментальності бойків, послуговуючись обраною методологією, відмітимо наступні їх характеристики (див. дод. Б) Задана ієрархія може слугувати інструментарієм для аналізу ментальності на трьох площинах взаємодії: людини з самою собою, з суспільством і зі світом.

На рівні самоідентифікації маємо три базові характеристики : бойко, греко-католик і одноосібний господар. Ментальність досить широке поняття, яке охоплює різні сторони життя, відповідно і уявлення про себе не може виражатися тільки етнічною якістю бойка чи духовною приналежністю до греко-католицизму чи суспільно-політичним розумінням себе як одноосібного господаря. Виокремити щось одне було б методологічно невиправданим кроком, а в сукупності ці ролі дають цілісне уявлення про те, як і ким бойки бачили себе до переселення.

У суспільних відносинах яскраво вираженими були такі якості як практицизм, що обумовлювалося важкими умовами праці і життям у гірській місцевості, де не було місця для теорії, а усі дії були цілком прагматичні та цілеспрямовані; індивідуалізм, який полягав у організації суспільно-економічних відносин, спрямованих на зміцнення одноосібного господарства та помірна працьовитість, котра обумовлювалася виключно власними потребами.

Відповідно, у контексті відносин з Польською державою у бойків сформувалася самодостатність і сподівання лише на свої власні сили, особливо у контексті не надто лояльної національної політики в період Другої світової війни. Життя серед суворої природи на пограниччі формувало ощадність, а також самостійну турботу про завтрашній день,

без жодних надій на сторонню допомогу. Дві попередні риси ментальності діалектично взаємопов'язані з останньою – з активністю. Вона полягала у тому, що для того аби гарантувати собі нормальне місце в «світі» необхідно було завжди працювати над своїм майбутнім і проявляти досить активну життєву позицію, чим бойки в Дрогобицькій області і займалися.

Таким чином, не дивлячись на те, що протягом ХХ століття, бойки знаходилися під різними політичними режимами, до переселення їм все ж вдалося зберегти більшість архаїчних рис, які були притаманні етнічній групі споконвіків. Бойкам вдалося зберегти всі згадані риси ще й тому, що за період взаємодії з різними політичними режимами, жодне керівництво не ставило собі за мету знищення етнічної самобутності горян (радянська влада до 1951 року ще не встигла почати масову радянізацію з усіма притаманними їй рисами). Це дозволило бойкам залишити власну говірку, культуру святкування, одяг та сформований світогляд.

РОЗДІЛ 3

Адаптація бойківської етнічної групи на Херсонщині в контексті функціонування радянської тоталітарної системи

3.1. Особливості функціонування радянського тоталітарного режиму в середині ХХ століття

Внаслідок «взаємного обміну» ділянки у Люблінському воєводстві розміром 480 км² на рівну частину Дрогобицької області, згідно Договору про обмін ділянками державних територій [26], керівництво Радянського Союзу переселило на південь та схід УРСР усіх проживаючих там українців (32066 осіб). Під переселення підпадала й етнічна група бойків, проживаюча на охоплених депортацією територіях.

На Херсонщині бойки зіштовхнулися з новими політичними реаліями і хоча до цього їм був відомий «присмак» радянської систем, все ж політика на нових територіях не залишала їм жодних шансів на збереження самобутності.

В 1953 р. помирає Й. Сталін, на зміну йому до влади приходить М. Хрущов, а політична система в країні бере курс на лібералізацію та десталінізацію. Однак післявоєнна нестабільність та соціально-економічні проблеми в державі призводять до серйозної кризи і необхідності реформування системи. Вже перші роки правління Хрущова довели, що кардинальні реформи несумісні з тоталітарною моделлю держави апріорі, адже наріжним каменем є сама природа тоталітаризму (він дуже консервативний, а будь-які корінні зміни призводять до його поступового краху). Таким чином, перед державою постали два головних питання: модернізуватися, а значить деформувати систему чи продовжувати тримати курс на утопічну побудову комунізму? Вибір був зроблений на користь другого, тому політичний режим в країні продовжив залишатися тоталітарним, хоча і зазнавши невеликих тимчасових змін та модифікацій, які можна порівняти хіба що з косметичним ремонтом.

В країні дійсно на певний час відбувається послаблення всеосяжного контролю, але мова не йде про його зникнення, так само як

і не йде мова про відмови від курсу на побудову комунізму та соціалізму в країні.

Послаблення лежат тоталітаризму ніяк не свідчить про відмову від основних елементів тоталітарного суспільства, а відтак не означає, що переселенцям не треба було пристосуватися і адаптуватися до тоталітарної радянської політичної системи. Більше того, перші три роки їхнього пристосування до нових умов припадають ще на режим Сталіна, а це в свою чергу також задає певні орієнтири, на які треба детально звернути увагу.

Політична система середини ХХ ст. являє собою класичний тоталітаризм з усіма наявними йому ознаками : єдина офіційна ідеологія, єдина партія, система терору, контроль над усіма ЗМІ, контроль над збройними силами та централізоване бюрократичне управління економікою. Радянізація Півдня України проходила синхронно з радянізацією на всіх підвладних територіях СРСР ще з 20-х рр. Автохтонне населення Херсонської області вже 30 років жило під існуючою системою, підпорядковуючись усім її правилам, нормам та канонам. Іншою була система споконвічного існування бойківського населення в межах Польщі. Хоча в період Другої світової війни була проведена часткова радянізація західноукраїнських земель, вона там ще не встигла ані до кінця вкоренитися, ані остаточно провестися. За всіма існуючими елементами порівняння – бойки та місцеве населення були абсолютно різними, адже формувалися і існували в докорінно різних політичних системах.

До речі, саме ця ознака стала відправною точкою у виборі територій на які депортоване населення мало виїхати, адже асимілювати та уніфікувати набагато легше там, де такий устрій вже встиг вкоренитися, а не там, де опір сягав величезних масштабів. Красномовно про це може свідчити відома метафора про солені огірки: «Якщо свіжий

огірок покласти в банку з соленими, вони від цього не стануть свіжими, а от свіжий огірок перетвориться на маринований». Бойки в цьому випадку виступають цими «свіжими огірками», котрі до кінця не розуміли, що таке тоталітарна влада і яке життя на них чекає, а складаючи меншість змінити ситуацію їм було ніяк не під силу.

Зміна правлячого режиму в СРСР не надто покращила ситуацію для бойків-переселенців. Єдиним відчутним зрушенням стала лібералізація, котра дозволила частині депортованих повернутися назад. Можливість повернутися однак отримували тільки ті, хто мав польське коріння. Оскільки таких була меншість, цим правом майже ніхто не зміг скористатися. Лібералізацію однак на собі відчули і ті, хто таємно тікав на Західну Україну, оскільки їх, на відміну від періоду сталінського режиму, ніхто не переслідував, але і відкрито про можливість повернутися ніхто не кричав. Через це додому поверталися тільки сміливці. Ще одним проявом послаблення тоталітарного режиму була амністія репресованим.

Ще однією характерною рисою, яка супроводжувала комуністичний режим протягом усього його існування була ідея нової людини - «homo soveticus». В залежності від змін потреб часу і держави, мала змінюватися нова радянська людина, підлаштовуючись під нові виклики, даючи на них відповіді. При цьому слід враховувати, що є певний базовий набір елементів homo soveticus які не змінюються, незалежно від часу, бо вони гармонійно поєднуються з елементами ідеології, та риси, які додавалися в залежності від періодів. Так, до бази homo soveticus можна віднести такі якості, як комуністична ідейність, колективізм, потреба у патерналізмі, соціальний інфантилізм, конформізм тощо. В період Другої світової війни на перший план виходить героїзм, жертвність, любов до Батьківщини (СРСР), а з переходом на мирні рейки існування у післявоєнний час ці риси

поступово зникають, на зміну їм приходять ксенофобія, духовна бідність, примарна стабільність тощо.

Послугуючись заданою раніше схемою ментальності, виділимо ряд якостей, на кожному з рівнів, яким мала відповідати радянська людина середина ХХ століття, згідно загальній ідеології та політиці (див. дод. В). Так, на рівні самоідентифікації виступають такі характеристики як: радянська людина, комуніст, член колгоспу. У суспільних відносинах радянську людину характеризували такі якості як: жертвовність, колективізм, надпрацьовитість. Радянські люди, які були опорою існуючої системи, мали у відносинах з державною бути пасивними, відчувати гарантовану примарну стабільність, та усвідомлюючи уявну турботу, ставати «дорослими дітьми», потребує патерналізм з боку держави.

3.2. Адаптація бойків на Херсонщині після переселення

На Херсонщині в бойків змінилося все – від соціального становища, побуту, професійної діяльності, порядків до клімату. Радянське керівництво ще з самого початку обирало південь та схід УРСР як місце переселення через те, що це були райони з усталеними радянськими порядками, тому вважалося, що перетворення переселенців в *homo soveticus* тут не стане великою проблемою. До того ж у зв'язку з запланованим будівництвом Каховської ГЕС та загальною нестачею робочих рук в колгоспах області, дефіцит людей мали заповнити переселенці.

З перших днів після переселення почався конфлікт: між прагненням бойків зберегти старі уклади з одного боку, та спробами влади максимально швидко «інтегрувати» переселенців в існуючий лад з іншого. З цього моменту можемо говорити про своєрідний початок гри

між бойками та радянською владою, де на кону стояла саме ментальність. Для бойків важливо було зберегти існуючий світогляд, тим паче, що жодні зміни режимів попередні 100 років не змогли сильно трансформувати етнічну групу. Для радянської влади стояла потреба в швидкій асиміляції переселенців для творення гомогенного суспільства. Правила гри були обумовлені цілями гравців, а ключовими антагоністичними парами якостей були: індивідуалізм/колективізм; релігійність / атеїзм; самодостатність / інфантилізм; нонконформізм / конформізм; ініціативність / пасивність. На прикладі першої пари, з урахуванням ігрової схеми покажемо як працює zero-sum game у досліджуваній галузі (див.дод Д.). Подана схема включає гравців (бойків-переселенців та радянську владу), та 2 «стратегії» (в нашому випадку пару якостей) і 4 можливі «результати гри». Однак, одразу бачимо, що лише варіанти з нульовою сумою (колективізм; колективізм / індивідуалізм; індивідуалізм) є єдиними можливими для реалізації сценаріями. Наприклад, варіант, де бойки хотіли б залишитися індивідуалістами, а радянська влада бачила їх працівниками колгоспів – є неможливим за визначенням, враховуючи історичний контекст, хоча формально при цій стратегії усі виграють, бо інтереси усіх задоволені (1;1). А ось дзеркальний сценарій, де бойки хочуть бути колективізованими, а радянська влада бачить їх індивідуалістами (0;0) є утопією, у якій програють обидві сторони. Але так чи інакше, в побудовану теоретичну модель стратегій гри корективи вносять саме історичні факти, тому в нашому випадку, знаючи справжні наміри влади та переселенців, можемо говорити про гру з нульовою сумою.

Індивідуалізм vs. Колективізм. Кооперація та колективізація – основа майбутнього комунізму, а отже сформувати у бойків почуття колективізму було першочерговим завданням. Усе ускладнювалося і тим, що попри проведену колективізацію в Дрогобицькій області,

бажаючих вступати в колгоспи там було одиниці, оскільки майже всі мали своє одноосібне господарство. З приїздом на південь бойківська позиція залишалася незмінною, а подекуди навіть категоричнішою. В архівних документах не раз зустрічаються свідчення щодо того, що переселенці з перших же днів відмовлялися вступати в колгоспи, підкресливши, що ніколи до цього там не працювали і не збираються [2, арк.14]. Поруч з тим, не заперечують цього і самі переселенці. А. Кріль задує: «Нас відразу в колгосп записали. Ми тоді пішли до обкому, але нічого не допомогло. Кажуть: вас переселили в село, то й робіть у колгоспі. І ми зробилися, як полонені. Я, не повідомляючи в колгосп, влаштувався на роботу на станцію. Але й там мене найшли. Кажуть: ти повинен у колгоспі працювати» [37]. Для тих, хто все ж чинив опір, влада мала інші методи. Наступним «ходом» стали репресії, боротися з якими переселенці вже не могли. До найрозповсюдженіших репресивних заходів можна віднести: ув'язнення, закриття в психіатричній лікарні як найрадикальніші, або більш лояльні – штрафи, погрози тощо. Самі ж переселенці часто згадують про репресії. Наприклад, Л. Романюк розповідає: «Батько наш дуже сильно советів не любив. Відмовлявся в колгосп іти, майно віддавати, професію міняти. Одного разу, коли він так відкрито про злочини влади кричав, його забрали в психічну лікарню, ніби він хворий на голову. Тримали його там доки Сталін не помер. Тоді вже дозволили забрати. Мізки йому тоді промили добре, бо повернувшись одразу в колгосп добровільно пішов. Так до самої смерті і не розповів нам, що з ним там робили» [31]. Таким чином всіх примусово все одно колективізували без жодних альтернатив – індивідуалізму місця в системі не було.

Релігійність vs. Атеїзм. Асиміляція охопила різні сфери життєдіяльності, в тому числі і культурно-релігійну. Загалом це було важливо і через те, що християнство пропагувало зовсім не ті цінності,

якими мала володіти радянська людина, до того ж забагато релігійної обрядовості та «упереджень» суперечило загальній концепції «правильного» комуністичного світоустрою. І хоча в загальній політиці влади певний час був даний поступ у питаннях релігії, в середині ХХ ст. все знову змінюється.

Розгорнута антирелігійна кампанія не могла не позначитися і на бойках. В тих селах, куди їх переселили не було церков (навіть православних), за релігійні обряди жорстоко карали і загалом кон'юктура була не сприятлива. За задумом партійного керівництва, релігію людям мали замінити комуністичні імперативи. Християнські свята заміняли радянськими – святами праці, урожаю, днями народження вождів, ювілеями колгоспів, річницями жовтневої революції тощо. Таїнства хрещення були замінені на посвяти у піонерів та жовтнят. Такими кроками комунізм мав стати заміною релігії для переселенців. У відповідь на це бойки дуже берегли свою віру: ховали ікони, таємно відвідували церкву в сусідньому селі, яку ще не встигли закрити, дотримувалися традицій святкування Різдва, Великодня та інших найбільших християнських свят, не дивлячись на погрози і заборони. В. Срога згадує: «Релігія дуже важлива для нас була. Ми молилися кожен день. Мама всіх нас навчила молитви на польській мові, щоб ніхто навіть не розумів, що ми робимо, адже дуже сильно переслідували тут таких» [33]. Варто однак відмітити, що навіть попри активно проведену антирелігійну кампанію з розгалуженою системою пропаганди, владі не вдалося остаточно подолати релігійність всіх переселенців. Обманюючи систему, йдучи на хитрощі, в цій сутичці перемога залишилася за бойками.

Самодостатність vs. Інфантилізм. В СРСР влада намагалася створити всі умови щоб громадяни всіляко довіряючи державі просто плили за течією. Для того аби повністю маніпулювати новими

громадянами, радянське керівництво мало створити видимість турботи над переселенцями. Таким чином у бойків мала виховуватися потреба у патерналізмі і розуміння того, що в обмін на свободу влада піклуватиметься їхніми потребами. «Турбота» виявилася у декларативних пільгах, можливості сплачувати за нові будинки не одразу та у праві не платити податки перші 5 років. Згідно документів, в найкоротший час переселенцям мали виплати усі компенсації за залишене в Польщі майно, а скот обміняти на рівноцінні одиниці худоби [5, арк.381]. На практиці ж, ті хто оцінювали майно в Польщі обезцінювали його і у результаті бойки, депортовані на південь України ставали заручниками ситуації, адже грошей з переоціненого майна не вистачало навіть на те щоб придбати собі тут хату. Таким чином, люди мали відробляти свої ж гроші в колгоспах роками. Окрім формування в переселенців потреби у патерналізмі, влада почала «перевиховання» своїх нових дітей. Плацдармом маніпуляцій стала освіта. Бойківську говірку часто сприймали як за невміння говорити, а отже було прийнято рішення заново відправляти в заклади освіти новоприбулих переселенців. В архівних документах також зазначається про потребу відкриття додаткових класів для переселенців шкільного віку, а частину дорослих відправляли на курси перепідготовки, де «ліквідували їхню безграмотність» [9, арк.193-195]. Насправді ж шляхом пропаганди та методів маніпуляції бойків змушували переконуватися в хибності своєї говірки, своїх поглядів і своєї культури загалом та проходити «перевиховання» для того аби стати почесними дітьми СРСР. Варто звернути увагу на те, що такі ходи були досить ефективними, адже більшість переселенців за лічені роки дійсно відмовлялися від свого коріння, а особливо уразливою верствою були діти шкільного віку, чий світогляд формувався безпосередньо після переселення.

Нонконформізм vs. Конформізм. Інструментально під нонконформізмом розумітимемо готовність індивіда відстоювати свою особисту позицію в тих випадках, коли вона суперечить позиції більшості. Відповідно конформізм виступає в дослідженні відсутністю власної позиції домінантності, безпринципною і некритичною покорою певній моделі, що володіє найбільшою силою тиску. Однією з особливостей бойків був вольовий характер і жага до почуття справедливості. В різних життєвих ситуаціях бойки завжди покладалися самі на себе і впевнено відстоювали власну позицію, іноді досить вперто і завзято. Відповідно модель «покори» в них була розвинута слабо, тому влада вдавалася до різних методів її формування. Поняття конформності нерозривно пов'язане з інфантилізацією переселенців і є радше її прямим наслідком. Відтак влада намагалася максимально тиснути на власний авторитет, формуючи в переселенців страх і покору. Не останнє місце відводилось спеціальній пропаганді. Упор на авторитет використовувався для тиску сильніших над слабшими. Зазвичай цей метод дієво діє на площині відносин начальник-підлеглий або вчитель-учень. Ще в Дрогобицькій області дітей в школах змушували писати добровільні заяви на виселення, щоб вдома дорослі лише поставили підписи [16, арк.32; 21]. Таким чином авторитетом давили на слабких дітей, а нечитаючі дорослі ставали заручниками ситуації. Не варто применшувати і намагання радянської влади контролювати соціальне оточення переселенців. На Херсонщині розподіл по професійним групам був зроблений в пропорції 1 переселенець на 2 місцевих [6, арк. 43]. Примусове ізолювання, націлене на бажання регулювати середовище свідчить про використання методу пропаганди, що називається «контроль Мілье»[45, с. 147]. Важливим було і поняття «руйнування авторитету», яке у випадку з бойкам проявлялося у тому, що створюючи усі умови для сумнівів у власній культурі (потреба перевчатися, сміх з

традицій, говірки, одягу, заборона волевиявлення) призводило до того, що авторитет власної культури падав, а це згідно теорії ментальності перший крок до відмови, що веде до примусової трансформації самоідентифікації [77]. Поруч із тим це впливало на те, що бойки ставали дедалі більше інфантильними, що і було потрібно радянському керівництву. Таким чином, рано чи пізно бойкам доводилося бути в ситуаціях де не вони вирішують, а за них, що призводило до поступового відходу від власної твердої позиції, просто з причин розуміння її неефективності.

Ініціативність vs. Пасивність. Бойкам була притаманна ініціативність, адже їх ніколи за неї не карали. В СРСР зайва активність була непотрібна і навіть небезпечна для влади. У випадку з переселенцями влада не була сильно категоричною, було вирішено дозволити їм обмежену ініціативу, як один з засобів стримування опору. Ідея полягає у тому, що поміркована ініціатива спроможна створити ілюзію свободи. Насправді ж, ініціатива дозволялася лише в локальних масштабах і лише для того аби продемонструвати, що з думкою населення хтось рахується, хоча і номінально. Переселенські ініціативи дозволялися тільки коли це задовольняло загальні потреби і правила і не становило потенційної загрози режиму. В. Петях згадує: «Мама наша ковбасу там у Польщі робила, в неї своя маленька фабрика була. Приїхали сюди – в колгосп одразу погнали. А вона ж ніколи в колгоспі не працювала, тоді пішла вона до сільського голови і попросилася свиней різати, паралельно з роботою в колгоспі. Дозволили. Тоді у селі цим промислом і займалася. Хоч якось виживали.» [29]. Варто однак розуміти, що така локальна «перемога» окремих переселених – це не правило, а виняток і його не варто абсолютизувати. Більшості бойків пощастило значно менше, їх ставили в рамки, контролювали на роботі, в

побуті і спонукали жити за своєрідним сценарієм, як і всіх жителів СРСР, в якому небажана ініціатива могла зіпсувати весь ланцюг подій.

Таким чином, складний акультураційний процес, який згідно з теорією Дж. Беррі [78], зумовлений двома факторами: збереженням культури (визначається необхідність підтримки культурної ідентичності) та участю у контактах (меншини включаються в іншонаціональну культуру або залишаються серед «своїх») закінчився поступовим перетворення переселенців в радянських людей. Останньою стадією акультурації є асиміляція, тобто повний програш в zero sum game, в нашому випадку момент трансформації бойка в homo sovieticus.

РОЗДІЛ 4

Бойки як об'єкт вивчення регіональної історії у школах

4.1. Місце бойків в історії краю

З кожним роком питання дослідження регіональної історії постає в академічному середовищі дуже гостро. Відтак в останні декілька років все частіше в загальноосвітніх навчальних закладах на позакласних уроках краєзнавства або планових уроках з історії України, значну роль відводять саме краєзнавчим темам.

Традиційно теми, пов'язані з Бойківщиною, а також горянами вивчають на позакласних заходах переважно у школах на Західній Україні. Такий стан речей обумовлений тим, що в західних та центральних Карпатах і дотепер мешкають бойки, а тому вивчення історії українських субетнічних груп для тієї місцевості є більш органічним явищем.

Однак навіть не дивлячись на те, що бойки в Західному регіоні хоча б є об'єктом використання на уроках історії, їх розглядають лише у контексті вивчення етнічних особливостей групи, оминаючи різноманітні суспільно-політичні особливості, в яких довелося існувати горянам у різні часи свого існування.

Як вдало підкреслює О. Мовчун: «Етнічні групи майже не вивчаються школярами і навіть студентами профільних дисциплін. Не вивчається їхня історія, культурні особливості. Поруч із тим, як все менше учнів дізнаються про етнічну різноманітність, ми як нація втрачаємо пам'ять про групи, втрачаємо себе. Завдання громадських діячів, членів етнічних товариств зараз поставити питання на порядок денний у міністерстві освіти аби зберегти пам'ять і не дати дітям забути культурну спадщину України.» [63, с.121], проблема ігнорування культурної спадщини етнічних груп гостро постає в освіті, а відтак і в суспільстві в цілому.

В наративі історії Херсонщини бойкам взагалі відведено несправедливо мінімальну роль, хоча вони могли би стати яскравим відображенням та об'єктами вивчення асиміляційної політики радянської влади для учнів 11-х класів. Через таку призму бойків не розглядають наразі ніде.

Поодинокі спроби інтегрувати питання горян (бойків, лемків і гуцулів) в освітні програми обмежуються лише згадками про них, в ході вивчення етнологічної строкатості України. Проігнорована їх роль в суспільно-політичних процесах, участь в русі опору та інших принципово важливих питаннях.

Таким чином бойкам відведена мінімальна роль в освітньому процесі, не дивлячись на те, що застосувавши для освітлення теми правильні інструменти та підходи, можна отримати дуже цікавий кейс для подальшого вивчення радянської тоталітарної системи.

4.2. Розробка уроку «Бойки на Херсонщині»

Урок 34. Тема: «Бойки на Херсонщині»

Мета:

- показати на прикладі бойків на Херсонщині функціонування радянської системи тоталітаризму в ХХ столітті;
- сформувати в учнів навички критичного мислення;
- виховати толерантне ставлення до старшого покоління та повагу до учасників руху опору.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Обладнання: проектор і комп'ютер (для трансляції презентації та відеоматеріалів з теми), роздавальний матеріал (фото, інтерв'ю переселенців).

Основні терміни та поняття: бойки, переселення, асиміляція, пропаганда.

Основні дати:

1951 р. – договір між СРСР і Польською Республікою про обмін ділянками державних територій, переселення бойків на Херсонщину.

1953 р. – смерть Сталіна.

(На урок заздалегідь можна запросити живих свідків подій, дослідників цієї події.)

Хід уроку:

I. Організація навчальної діяльності

Вчитель оголошує учням тему й основні завдання уроку. Робить вступне слово, підводячи учнів до розгляду невідомої їм раніше сторінки в історії.

II. Актуалізація опорних знань

Вчитель проводить опитування серед учнів, для того, щоб актуалізувати у пам'яті потрібні на уроці вивчені раніше теми:

1. Пригадайте, що таке тоталітаризм? Які риси йому характерні?
2. Які хвилі депортацій/ переселень українців в ХХ столітті вам відомі?
3. Що було характерним для післявоєнної політики Сталіна?

III. Мотивація навчальної діяльності

Бойки – це етнічна група українців, яка споконвіку заселяла Карпати. Бойківщина (регіон проживання бойків) в різні часи входила до складу різних держав, а до середини ХХ столітті знаходилась під владою Польщі. Однак після другої світової війни, коли комуністична влада розширилася і на територію Польської держави, бойки вперше зіштовхнулися з радянською системою. Але радянізація місцевості пройшла не надто вдало, більшість мешканців регіону мали приватну власність і не працювали в колгоспах. Але ситуацію змінив 1951 р. Рік, коли життя горян перевернулося з ніг на голову і їх було відселено на Південь УРСР.

IV. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу

Підписання договору про обмін ділянками державних територій

Робота з документом

Договір між СРСР і Польською Республікою про обмін ділянками
державних територій 1951 р.

Президія Верховної Ради Союзу Радянських Соціалістичних Республік і Президент Польської Республіки в часткову зміну і доповнення Договору між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Польською Республікою про радянсько-польський державний кордон від 16 серпня 1945 року вирішили укласти цей Договір [...]

Стаття 1

Союз Радянських Соціалістичних Республік поступається в порядку взаємного обміну Польській Республіці ділянку державної території в Дрогобицькій області загальним розміром 480 квадратних кілометрів, з включенням цієї ділянки до складу державної території Польської Республіки і з відповідною зміною існуючого кордону (згідно) карті масштабу 1: 500 000.

Стаття 2

У свою чергу Польська Республіка поступається в порядку взаємного обміну Союзу Радянських Соціалістичних Республік ділянку державної території в Люблінському воєводстві загальним розміром 480 квадратних кілометрів, з включенням цієї ділянки до складу державної території Союзу Радянських Соціалістичних Республік і з відповідною зміною існуючого кордону між Союзом СРСР і Польщею, згідно з доданим описом кордону і карті масштабу 1: 500 000. [26].

Завдання

Подумайте, які імовірні проблеми, на вашу думку, можуть виникати після ратифікації цього договору?

Слово вчителя:

Території – це перш за все люди, які на них проживають. Тому безсумнівно найбільшою проблемою, здавалося б невеликого коригування кордонів, стали саме мешканці регіону. Регіон, який підпадав під контроль УРСР населяли бойки та поляки. Після ратифікації договору польським сім'ям було дозволено поїхати на території, підвладні польській республіці. Натомість мешканцям, які мали українське походження було наказано зібратися в найкоротші терміни для переселення у глиб УРСР.

Переселення

Робота з джерелами інформації

(Кожній групі буде призначене одне інтерв'ю з переселенцями. Завдання ознайомитися з ним і дати відповіді на запитання нижче)

Група №1

Інтерв'ю з М. Петяхом, 1934 р.н., народився в с. Лютовища

«51 року зимою, перед весною об'явили договір. Ходили ми на соборанія. Школу я сам закінчив у 44 р. 5 класів, работав в колхозі, на конях. Пахали, сіяли, але у нас то не такий колхоз був як ото тут. Там все добровільно було. Знали, що була голодовка в Україні, а у нас там не було такого. З голоду ніхто не пух. До колхозів самі на себе працювали. Земля у всіх сімей була. У діда мого багато було землі.» [30].

Завдання

Як автор описує життя боків до переселення?

Група №2

Інтерв'ю з М. Петяхом, 1934 р.н., народився в с. Лютовища

«Началось все так. Собрали собораніє. Ходили туди зимою, сніг стояв по коліно. Було четверо дітей у нас, всіх потягли. Шуміли-шуміли. Люди боялися, ніхто їхати нікуди не хотів. Весною сніг зійшов. Приїхали 2 трактори, рубали ліс для стріительства на Херсонщину. Приїзав з Дудчан уполномоченній представитель. Жив з нами біля

Гміни. В нас тоже був представитель. Він у Херсон разом з тим советським їздив, дивився куди нас селити будуть, але нічого не рішав. Виїжджали в декілька турів. 1 тур – молодіж, строїть їхали. І я поїхав. Чоловік 500 нас було. Робили там на стройке.

Як приїхав туди, мене через 2 місяці визвали в Львов як свідетеля. Один погранічник пристрелив руку дівчині, а я свідком був. Поїхав у Львів, а потім додому.

Другий раз їхав уже з сімєю. Так больно , до самого серця. У батька оддишка була, став отдохнуть, а уповноважений вдарив батька по руці. Я малий був, не зміг нічого даже зробити. Приболів потім.» [30].

Завдання

Яким був настрої бойків перед переселенням?

Група №3

Інтерв'ю з В. Петях, 1943 р.н., народилася в с. Лютовища

«Їхала сім'я наша в першій черзі. Мені усю дорогу погано було. Майже нічого не пам'ятаю, але така то трудна дорога була. Я нікуди так далеко не їздила, а їздить взагалі не любила, завжди укачувало. А тут нас везли і в поїзді, і річкою, і на машині. Лець доїхали. Маму шкода, в неї стільки дітей на руках. Дуже сильна мама була. Приїхали сюди – в колгосп одразу погнали. А вона ж ніколи в колгоспі не працювала, завжди свій бізнес мала. Але такі трудящі люди скрізь потрібні, взяли її свиней різати і у селі цим промислом займатися. Хоч якось виживали.

Приїхали сюди, а нас на квартиру поселили. Нас 10. Одну комнату нам виділили. Ми навіть якби один на одному б спали – все одно б не влізли. Мама одразу пішла до селищного голови домовлятися про хату. В селі вдома у нас двохетажна хата здорова була, тому житло наше оцінили не за найнижчим стандартом, як в деяких. Хоча реально вона стояла дорожче, але оцінили все ж не за дарма. Мама стала просити, аби за ті кошти, що нам видали тут іншу хату купити. Бо построєних для нас

було пару штук тільки і вони були настільки маленькими, що ми б ніколи там усі не влізли. Не знаю, на чому вони там зійшлись по грошам, але мати знайшла людей, що хату в селі продавали і купила в них на ті відшкодовані гроші нормальну хату. Нам хоча б усім спати де було, хоча по сучасним міркам і ця хата була малесенькою.» [29].

Завдання

Які були умови для новоприбулий переселенців? Чи була радянська влада готова приймати бойків на Херсонщині?

Слово вчителя:

Питання бойківської інтеграції, а враховуючи реалії – радянзації – так чи інакше ставило перед владою СРСР нові завдання та змушувало адаптовувати стару модель під нові виклики. Переселенці мали пройти на Херсонщині той шлях, який корінне населення краю проходило ще в 20-30 рр. ХХ ст., тобто набути характерних рис так званої «радянської людини». Ситуація ускладнювалася і тим, що якщо в період колективізації на Херсонщині частина людей добровільно вступала в колгоспи, маючи віру у ідеї та майбутнє комунізму, то бойки, знаючи про «райське» життя в СРСР та стикаючись з радянзацією західноукраїнських земель в 1939 та 1944-1946 рр. категорично опиралися інтеграції в існуючий на нових територіях лад. Варто окремо відмітити, що незважаючи на те, що землі, на яких проживали бойки до переселення були радянзовані, реально це було лише формальністю, а більшість населення продовжувало вести одноосібний спосіб господарства. З огляду на це на Херсонщині переселенці пройшли процес так званої рерадянзації, але вже в необхідній мірі для того, аби буквально за перше десятиліття перестати відрізнятися від основної маси населення.

Завдання

1. Переглянути відеоматеріал та відповісти на питання: які елементи

радянської системи, з якими зіштовхнулися бойки на Херсонщині, згадано у відео?

Опір радянзації

Розповідь вчителя (супроводжується презентацією):

Безперечно можна стверджувати, що нові умови життя, поряд із таким насильницьким виселенням і відбиранням усього майна не могли однозначно сприйнятися переселенцями. В більшості випадків, переселені були незадоволені акцією, а ще більше подальшим розвитком подій, коли їх почали радянізувати і асимілювати.

Масове невдоволення виливалось в більшості випадків у відкритий опір радянзації. Можна виділити 3 елементи опору: антирадянські виступи – активний та найрадикальніший, відмова вступу в колгоспи – пасивний та втеча – активний.

Антирадянські виступи були не надто популярним видом опору, але все ж тих, хто користувався ними було не мало. Виступи є доволі закономірним процесом, адже бойки завжди жили в таких умовах, де кожен міг висловити свою точку зору, показати невдоволення і йому за це нічого не було. В СРСР з такими людьми на різних етапах вчиняли різного виду покарання. В найбільш тоталітарні часи, їх вбивали, в періоди послаблення режиму ув'язнювали, відправляли у заслання. З бойками сильно жорстоко не розправлялися, адже владі все ще потрібно було показати переваги переселення, а такі жорсткі міри покарання, як вбивства могли б викликати більш масові опори.

Найрозповсюдженішим опором була відмова вступати у колгоспи. Перш за все вона була обґрунтована тим, що ті, хто відчули «весь смак» колективізму ще в Дрогобицькій області не хотіли повторення такого досвіду, а ті хто чув про це і бачив на власні очі наслідки, просто не бажали втрачати свою індивідуальну власність на користь колгоспної.

Бойки згадують, що влада подекуди йшла на шантаж для того аби залучити людей до колгоспів. Кріль А. розповідав: «Я пам'ятаю, як перед подачею товарняка з'явився другий секретар райкому партії і заявив людям: Одноосібників розміщати у трьох останніх вагонах. Ці вагони у Жмеринці будуть відщеплені і поїдуть в Сибір. Помилуємо, якщо зараз напишете заяви до колгоспу». Почувши це односельці почали вмовляти одноосібників писати заяви. Однак ніхто заяв не подав. Райкомівцеві відповіли відкрито: «Якщо ми вже покинули рідну хату, то можемо їхати і в Сибір.»»[37].

Завдання

Як ви вважаєте, який ефект могла створити така жорстока політика з боку радянської влади щодо переселенців?

Слово вчителя:

Успіх реалізації радянської політики можна прослідкувати вже у перші 20 років адаптації. Молоде покоління, чий світогляд формувався вже на Херсонщині ані зараз, ані в молодості не відчували себе бойками. Вони ідентифікують себе як українців, яких колись переселили. Найменш радянізувалося найстарше покоління, чий світогляд формувався ще до переселення. Переживши деякі елементи радянської ментальності, вони відтак не втратили остаточно і бойківський характер, сформувавши таким чином нову ментальність. Втім через зміну поколінь і плин часу, бойківського автентичного осередку серед сучасного населення Херсонської області майже не залишилося, а людей, сумуючих за радянськими часами, вистачає.

V. Узагальнення та систематизація знань

Графічний диктант (позначте правильні твердження знаком «+» , а неправильні твердження знаком «-»)

1. Бойки переселилися на територію Херсонської області добровільно.

2. Радянська влада мала лояльне ставлення до переселенців, поважаючи їх та їхню культуру.

3. Залишене у Польщі майно не було коректно відшкодовано переселенцям на Херсонщині.

4. Переселенці здійснювали опір радянській системі і погано адаптувалися на Херсонщині.

5. Радянська влада навмисно переселила горян в місця, які були до 1951 р. вже достатньо добре радянізовані.

VI. Домашнє завдання

Написати есе на тему «Бойки на Херсонщині»

ВИСНОВКИ

Бойківська етнічна група на Херсонщину була депортована внаслідок обміну частинами територій між СРСР та Польщею в 1951 році. Одразу після переселення, бойки зіштовхнулися з радянськими реаліями, в які, за планом влади, мали найближчим часом інтегруватися. Найдовшим і найважчим аспектом адаптації була трансформація ментальності горян.

Протягом ХХ століття, бойки знаходилися під різними політичними режимами, але до переселення їм все ж вдалося зберегти більшість архаїчних рис, які були притаманні етнічній групі споконвіків. Бойкам вдалося зберегти всі згадані риси ще й тому, що за період взаємодії з різними політичними режимами, жодне керівництво не ставило собі за мету знищення етнічної самобутності горян (радянська влада до 1951 року ще не встигла почати масову радянізацію з усіма притаманними їй рисами). Це дозволило бойкам залишити власну говірку, культуру святкування, одяг та сформований світогляд.

Радянською ж владою був напрацьований свій прискорений механізм трансформації бойків, де кожна якість змінювалася за рахунок відповідної політики влади. Цікавою особливістю є те, що коли ментальність формується самостійно носіями культури, без «додаткових зусиль», то відповідно до авторської ієрархії процес відбувається знизу-вверх, від самоідентифікації до «Я-Світ». Коли ж ментальність формується згори, то і послідовність рівнів дзеркально змінюється. Спочатку відбувається формування вектору відносин між державою і людиною і виникають відповідні якості, а останнім кроком є зміна самоідентифікації, як показник успішної трансформації.

Самі ж депортовані, маючи на меті збереження своєї самобутності всіляко намагалися цій радянізації протистояти. В такому випадку складалася ситуація, коли конфлікт інтересів породжував своєрідну гру з системою, де перемога могла дістатися лише одному. Складний

аккультураційний процес, що зумовлений двома факторами: збереженням культури (визначається необхідність підтримки культурної ідентичності) та участю у контактах (меншини включаються в інонаціональну культуру або залишаються серед «своїх») закінчився поступовим перетворення переселенців в радянських людей. Останньою стадією аккультурації є асиміляція, тобто повний програш в zero sum game, в нашому випадку момент трансформації бойка в homo sovieticus.

Успіх реалізації радянзації можна прослідкувати вже у перші 20 років адаптації. Дійсно, теорія ментальності працює, оскільки молоде покоління, чий світогляд формувався вже на Херсонщині ані зараз, ані в молодості не відчували себе бойками. Вони ідентифікують себе як українців, яких колись переселили. Найменш радянізувалося найстарше покоління, чий світогляд формувався ще до переселення, але кількість таких переселенців з кожним роком зменшується, у зв'язку з об'єктивним життєвим циклом.

Однією з важливих проблем є й те, що бойкам відведена мінімальна роль в освітньому процесі, не дивлячись на те, що застосувавши для освітлення теми правильні інструменти та підходи, можна отримати дуже цікавий кейс для подальшого вивчення радянської тоталітарної системи.

Тому слід враховувати напрацьований досвід для використання бойківської історії при викладанні історії України в рамках шкільних уроків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

Писемні

Неопубліковані

Державний архів Херсонської області (ДАХО)

Ф.Р. – 914. Гаврилівська сільська рада депутатів трудящих

(сільрада)

1950-1967 рр.

Он.3

1. Спр. 23. Книга протоколів засідань правління Гаврилівської сільради за 1951 р. – 79 арк.

Ф. Р. – 1979. Виконавчий комітет Херсонської обласної ради депутатів трудящих (облвиконком) 1951 р.

Он. 3.

2. Спр. 791. Листування з Радою Міністрів УРСР про будівництво в колгоспах області жилих будинків для переселення. – 181 арк.
3. Спр. 792. Постанови і рішення обкома КП(б)У і облвиконкома про прийом і розміщення переселенців, виділення грошових позик на господарське користування. – 18 арк.

Он. 4.

4. Спр.67. Листування з закладами і організаціями області про прийом та господарське облаштування переселенців, забезпечення розгортання будівництва Каховської ГЕС та ін. – 318 арк.
5. Спр. 70. Листування з закладами і організаціями області про прийом переселенців, підвищення урожайності кормових культур та ін. – 325 арк.

Он. 5.

6. Спр. 98. Листування з Нововоронцовським райвиконкомом про незадовільний стан переселенського будівництва, капітальне будівництво, буд.матеріали та ін. – 62 арк.

Ф.Р. – 3123. Виконавчий комітет Нововоронцовської ради депутатів трудящих (райвиконком) 1950-1951 рр.

Оп.1.

7. Спр. 35. Рішення райвиконкому про прийом переселенців, організацію будівничих робіт, хід будівництва Каховської ГЕС та ін. – 255 арк.
8. Спр. 36. Постанови і рішення райвиконкому про організацію точок побутового збуту, про виділення ділянок землі для будівництва будинків та ін. – 207 арк.
9. Спр. 38. Рішення райвиконкому про контроль за ходом будівництва будинків для переселенців, ходом сільського та колгоспного будівництва, ходом будівництва Каховської ГЕС та ін. – 387 арк.

Ф.Р. – 3426. Нововоронцовський районний відділ сільського та колгоспного будівництва 1950-1958 рр.

Оп.1

10. Спр. 8. Плани будівництва тваринницьких приміщень, культурно-побутових будівель, господарських споруд і домів переселенців. – 31 арк.

Ф.Р. – 3432. Управління уповноважених Міністерства заготівель СРСР в Нововоронцовському районі (уповмінзаг) 1950-1953 рр.

Оп.1

11. Спр. 14. Виконавчі звіти продукції рослинництва та тваринництва Нововоронцовського району за 1951 р. – 303 арк.

Ф.Р. – 3881. Нововоронцовські сільськогосподарські артілі (колгоспи)

1950-1956 pp.

Он.1

12. Спр. 56. Книга протоколів загальних зборів колгоспників і засідань правління колгоспу «Шлях Комунізму» за 1951 р. – 59 арк.
13. Спр. 128. Книга протоколів загальних зборів колгоспників і засідань правління колгоспу «Ім. Молотова» за 1951 р. – 44 арк.
14. Спр. 76. Книга протоколів загальних зборів колгоспників і засідань правління колгоспу «Червонофлотець» за 1951 р. – 25 арк.

**Центральний державний архів громадських об'єднань
(ЦДАГО)**

*Ф.Р. – 1. Центральний комітет Комуністичної партії України
(ЦК КПУ), м. Київ (1918-1991)*

Он.6

15. Спр. 961. Постанова Пленуму ЦК КП/б/у (оригінали) від 13.06 - 16.06 1951 р. – 60 арк.

Оп. 1

16. Спр. 1552. Протокол №68 засідання Політбюро ЦК КП/б/у від 16.06.1951 р. – 66 арк.

Archiwum Państwowe w Rzeszowie (oddział w Sanoku)

*Zespół 406. Pełnomocnik ds. Przejęcia Majątku Radzieckiego w
Ustrzykach Dolnych (1951)*

17. Sygn. 60. Akta Gminy Czarna powiat Ustrzyki Dolne, 1951-1954 r., 61 k.
18. Sygn. 60. Akta zdawczo-odbiorcze. Wykaz ziemi rejonu Ustrzyki Dolne (gromada Średnie), 1951 r., 50 k.

*Zespół 1246. Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii
Robotniczej w Rzeszowie*

19. Sygn. 59. Karty ewidencyjne członków PZPR - powiat Sanok, 1947-1974 r., 1275 k.
20. Sygn. 59. Karty ewidencyjne członków PZPR - powiat Ustrzyki Dolne, 1947-1974 r., 1377 k.
21. Sygn. 59. Spółdzielnia produkcyjna: Czerteż, 1950-1955 r., 1265 k.
Zespół 411. Izba Przemysłowo-Handlowa w Rzeszowie
22. Sygn. 56. Wykazy imienne właścicieli przedsiębiorstw – powiat Przemyśl, Przeworsk, Rzeszów, Sanok, Tarnobrzeg, 1947-1949 r., 175 k.
Zespół 49. Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Rzeszowie
23. Sygn. 59. Bilanse roczne za r. 1951 /Sanok, Rzeszów, Przemyśl, Stalowa Wola/, 1952 r., 2308 k.

Archiwum Państwowe w Przemyślu

Zespół 578. Okręgowy Zarząd Państwowych Gospodarstw Rolnych w Przemyślu

24. Sygn. 56. Akta przejęcia majątków, pow. Sanok, 1950-1952 r., 187 k.

Опубліковані

25. Акт про передачу нерухомого майна на ділянці державної території СРСР, що відійшла до Польщі // Кляшторна Н. Акція 51. Останні свідки. – Вінниця: ДП «ДКФ», 2006. – С. 210.
26. Договір між СРСР і Польською Республікою від 15 лютого 1951 р. про обмін ділянками державних територій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://ru.wikisource.org/wiki/Договор_об_изменении_границ_между_СССР_и_Польшей_\(1951\)](https://ru.wikisource.org/wiki/Договор_об_изменении_границ_между_СССР_и_Польшей_(1951)).
27. Протокол до Договору між СРСР і Польською Республікою від 15 лютого 1951 р. про обмін ділянками державних територій // Кляшторна Н. Акція 51. Останні свідки. – Вінниця: ДП «ДКФ», 2006. – С. 197.

Усні

Неопубліковані

- 28.Інтерв'ю з Крохмаль Ю., 1905 р.н. Місце проведення та запису інтерв'ю с. Дудчани, лютий 1998. Транскрибований аудіо запис.
- 29.Інтерв'ю з Петях В., 1943 р. н. Місце проведення та запису інтерв'ю с. Дудчани, січень 2016. Транскрибований аудіо запис.
- 30.Інтерв'ю з Петяхом М., 1934 р. н. Місце проведення та запису інтерв'ю м. Херсон, жовтень 2015. Транскрибований аудіо запис.
- 31.Інтерв'ю з Романюк Л., 1946 р. н. Місце проведення та запису інтерв'ю м. Херсон, жовтень 2015. Транскрибований аудіо запис.
- 32.Інтерв'ю з Срогим М., 1949 р.н. Місце проведення та запису інтерв'ю с. Дудчани, травень 2016. Транскрибований аудіо запис.
- 33.Інтерв'ю з Срогою В., 1931 р. н. Місце проведення та запису інтерв'ю с. Дудчани, травень 2016. Транскрибований аудіо запис.

Опубліковані

- 34.Інтерв'ю з Вайдою Г.П., 1935 р.н. [Електронний ресурс] Режим доступу:
<https://bojky.wordpress.com/2011/04/20/%d1%81%d0%bf%d0%be%d0%b3%d0%b0%d0%b4%d0%b8-%d0%b2%d0%b0%d0%b9%d0%b4%d0%b8-%d0%b3%d0%b0%d0%bd%d0%bd%d0%b8-%d0%bf%d0%b0%d0%b2%d0%bb%d1%96%d0%b2%d0%bd%d0%b8-%d0%bf%d0%be-%d1%87%d0%be%d0%bb%d0%be%d0%b2/#more-1968>.
- 35.Інтерв'ю з Єднак К., 1909 р. н. *Акція 51. Останні свідки*. Вінниця: ДП «ДКФ», 2006. С. 99.
- 36.Інтерв'ю з Завадською Л., 1931 р. н. *Акція 51. Останні свідки*. Вінниця: ДП «ДКФ», 2006. С. 77.

- 37.Інтерв'ю з Кролем А., 1905 р. н. *Акція 51. Останні свідки*. Вінниця: ДП «ДКФ», 2006. С. 117-118.
- 38.Інтерв'ю з Лесишак Л., 1940 р. н. *Акція 51. Останні свідки*. Вінниця: ДП «ДКФ», 2006. С. 40.

Література

Монографії

- 39.Friedrich C. Totalitarian Dictatorship and Autocracy. – URL: <http://ebooks.znu.edu.ua/files/Fakhovivydannya/vznu/juridichni/VestUr2015v3/5.pdf>. (дата звернення: 23.04.2019).
- 40.Gentile E. The struggle for modernity: Nationalism, Futurism and Fascism. Westport, Connecticut, London: Praeger, 2003. 224 p.
- 41.Nicholas J. C. Propaganda and mass persuasion: a historical encyclopedia, 1500 to the present. California: Abc-Clio Inc, 2003. 504 p.
42. Popek L. Wołyń podróż sentymentalna. Lublin: UMCS, 2000. 345 s.
43. Prus E. Pannacjonalizm. Polityczna działalność emigracyjna byłych kolaborantów z Europy wschodniej i południowo-wschodniej. Katowice: Śląski Instytut Naukowy, 1976. 212 s.
- 44.Reinfuss R., Karpacki świat Wojaków i Łemków. Poznań, Wyd: BOSZ, 2015. 147 s.
- 45.Аронсон Е. Епоха пропаганди: механізми переконання, повсякденне використання та зловживання. СП: прайм-ЄВРОЗНАК, 2003. 257 с.
- 46.Буцко О.В. Украина-Польша: миграционные процессы 40-х годов. Киев, 1997. 149 с.
- 47.Вовк Ф. Антропологічні особливості українського народу. Студії з української етнографії та антропології. К.: Мистецтво, 1995. 541 с.

48. Горленко В. Етнографічне районування. *Географічна енциклопедія України*. К.: УРЕ, 1989. 483 с.
49. Дрозд Р. Історія українців у Польщі в 1921-1989 роках. Х.: Золоті сторінки, 2013. 272 с.
50. Кляшторна Н. Акція 51. Останні свідки / Н. Кляшторна. – Вінниця : ДП «ДКФ», 2006 – 232 с.
51. Куронь Я. Поляки та українці: важкий діалог / Я. Куронь. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2012 – 264 с.
52. Мосс Дж. Нацизм и культура: идеология и культура национал социализма. – URL: http://propagandahistory.ru/books/Dzhordzh--Mosse_Natsizm-i-kultura--Ideologiya-i-kultura-natsional-sotsializma/ (дата звернення: 26.10.2020).
53. Мотика Г. Від Волинської різанини до операції «Вісла» : польсько-український конфлікт 1943-1947 рр. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2013. 360 с.
54. Попович М. Кровавый век. Х.: Фолио, 2017. 991 с.
55. Попович М. Теорія ментальності – URL: https://www.filosof.com.ua/Mentaltheorie/P1_1.pdf. (дата звернення: 26.10.2020).
56. Поппер К. Открытое общество и его враги. Т. 1. URL: http://yakov.works/lib_sec/16_p/pop/per_1.htm (дата звернення: 26.10.2020).
57. Поппер К. Открытое общество и его враги. Т. 2. URL: http://www.beroal.in.ua/open_society/2/part_1.html#contents. (дата звернення: 26.10.2020).
58. Сергійчук В. Трагедія українців Польщі. Тернопіль: Тернопіль, 1997. 440 с.
59. Снайдер Т. Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь 1569 – 1999. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2014. 464 с.
60. Теплий Я. Українська Атлантида. Житомир: Полісся, 2012. 760 с.

Статті, брошури

61. Еко У. УрФашизм.
 URL: <http://historians.in.ua/index.php/en/statti/525-umberto-eko-ur-fashyzm>. (дата звернення: 26.10.2020).
62. Захарова О.В. Социальная идентификация и социальная идентичность в изменяющемся обществе. Иркутск: ИГУ, 2010. 95 с.
63. Мовчун О. Висвітлення історії горян (лемків, бойків і гуцулів) на уроках історії в школах. *Суспільно-історична та політико-правова оцінка тотального виселення українців з етнічних земель Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Підляшшя, Любачівщини, Західної Бойківщини у 1944-1951 р.*: міжнародна науково-практична конференція (м. Львів, 7 вересня 2018 р.). Львів, 2018. С. 118-123.
64. Петречко Д. Збережемо пам'ять. *Акція 51. Останні свідки*. Вінниця: ДП «ДКФ». 2006. С. 228–231.
65. Попп Р.П. Депортаційно-переселенські процеси в Дрогобицькій області (1944-1953 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорозького національного університету*. 2014. № 38. С. 203–206.
66. Пронь Т. Українці-переселенці з Польщі в Українській РСР у повоєнний період: внутрішньоетнічний соціальний конфлікт. *Україна у Другій світовій війні: джерела та інтерпретації (до 65-річчя Великої Перемоги)*: матеріали міжнар. конф. К. 2011. С. 455-462.
67. Сорока Ю. Переселення українців з етнічних земель і польського населення з УРСР (1944-1946 роки). *Етнічна історія народів Європи: історико-етнологічні дослідження і національна ідея: збірник наукових праць*. 2001. №9. С. 95–98.

- 68.Юристовський О. З історії депортації населення українських Бескидів. *Акція 51. Останні свідки*. Вінниця: ДП «ДКФ», 2006. С. 14–22.

Автореферати дисертацій

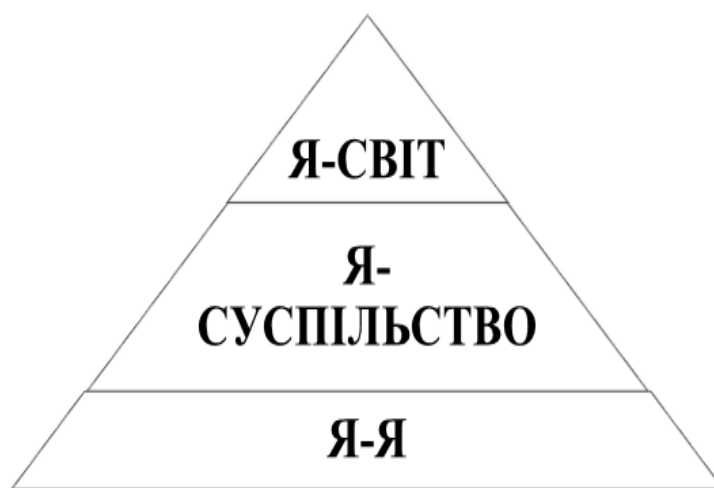
- 69.Вонсович С.Г. Сутність та еволюція тоталітаризму як теорії і політичної практики: автореф. дис. ... канд. політ. наук. 23.00.01. К., 2006. 20 с.
- 70.Надольський Й. Е. Депортаційна політика сталінського тоталітарного режиму в західних областях України (1939-1953 рр): автореф. дис. ... канд. політ. наук 23.00.01. Львів, 2007. 18 с.
- 71.Пехник А.В. Поняття, типологія та причини виникнення тоталітаризму: автореф. дис. ... канд. політ. наук 23.00.01. О., 2000. 16 с.
- 72.Томахів В.Я. Сталінізм як різновид тоталітаризму (історико-політологічний аспект): автореф. дис. ... канд. політ. наук 23.00.01. Донецьк, 2001. 18 с.
- 73.Цепенда І. Є. Українсько-польські етнополітичні відносини 40 – 50-х років ХХ століття : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня д-ра політичних наук 23.00.05. К., 2009. 45 с.
- 74.Чабанна М.В. Формування масового суспільства як необхідна передумова становлення та механізм забезпечення функціонування тоталітаризму (теоретико-методологічний аналіз): автореф. дис. ... канд. політ. наук 23.00.05. К., 2006. 19 с.

Інтернет-ресурси

- 75.Sowietyzacja kresów Północno-Wschodnich II Rzeczypospolitej. – URL: <https://kresy24.pl/sowietyzacja-kresow-polnocno-wschodnich-ii-rzeczypospolitej/>.(дата звернення: 26.10.2020).

76. Гальчак Б. Лемківський підсумок на XX ст. і перспектива розвитку на XXI – URL: <http://zbruc.eu/node/2355/> (дата звернення: 26.10.2020).
77. Маркова С.Д. Аккультурация: к теории вопроса – URL: <http://web.snauka.ru/issues/2015/12/60006>. (дата звернення: 03.11.2019).
78. Нейман Дж. Теория игр и экономическое поведение – URL: <https://drive.google.com/file/d/1iN27YOs2lWsVnIrHdvDu87LNSSwNeMOd/view>. (дата звернення: 03.11.2019).
79. Теория социальной идентичности Теджфела Тернера – URL: <http://www.iskhakov.narod.ru/tedter.html>. (дата звернення: 03.11.2019).

ДОДАТКИ
Додаток А.
Площини ментальності

Укладено автором.

Додаток Б.

Бойківська ментальність до переселення

Я-Я	Я-СУСПІЛЬСТВО	Я-СВІТ
Бойко	Практицизм	Самодостатність
Греко-католик	Індивідуалізм	Турбота про завтрашній день
Одноосібний господар	Працьовитість	Активність

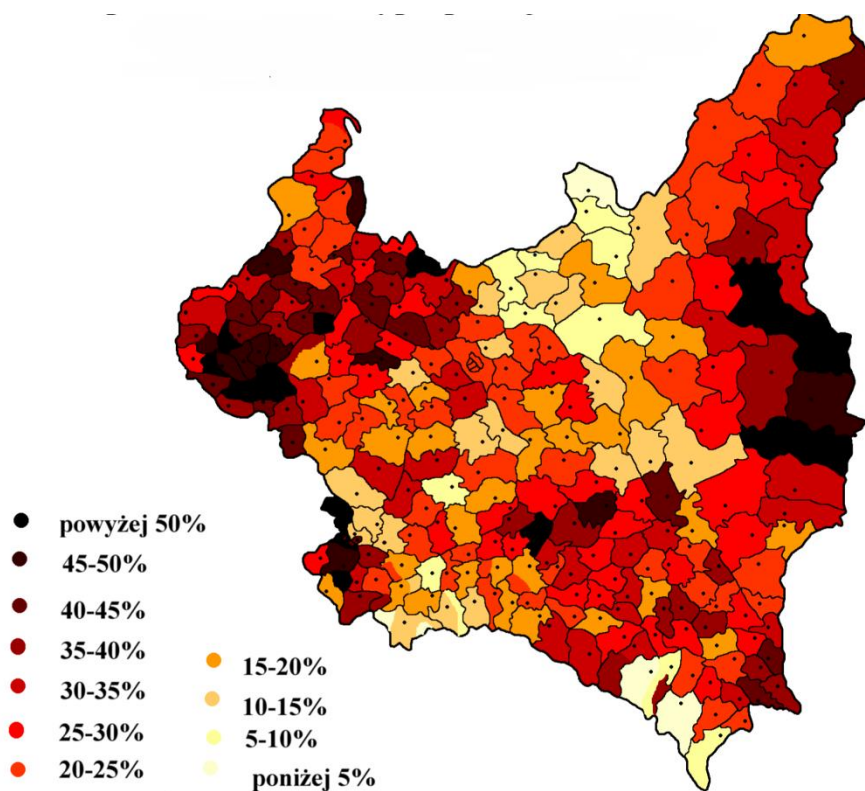
Укладено автором.

Додаток В.
Ментальність homo sovieticus

Я-Я	Я-СУСПІЛЬСТВО	Я-СВІТ
Радянська людина	Жертовність	Потреба у патерналізмі
Комуніст	Колективізм	Примарна стабільність
Член колгоспу	Надпрацьовитість	Пасивність

Укладено автором.

Додаток Г.
Відсоток великої приватної власності до загальної площі повітів
Другої Речі Посполитої в 1925 році

[75].

Додаток Г.

Ігрова схема zero-sum game у досліджуваній галузі

		Радянська влада	
Бойки	<i>ігрові стратегії</i>	індивідуалізм	колективізм
	індивідуалізм	1;0	1;1
	колективізм	0;0	0;1

Укладено автором.

Додаток Д. Кодекс академічної доброчесності здобувача освіти ХДУ

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

я, Решетник Натеріона Андрійович
учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
 - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
 - принципів та правил академічної доброчесності;
 - нульової толерантності до академічного плагіату;
 - моральних норм та правил етичної поведінки;
 - толерантного ставлення до інших;
 - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
 - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
 - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
 - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національного, расового, статевого чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
 - не піддроблювати документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
 - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
 - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
 - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
 - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягти власних корисних цілей;
 - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

5.11.20
(дата)

Реш
(підпис)

Натеріона Решетник
(ім'я, прізвище)

